

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА ТА РСФФР: ДВІ ДИПЛОМАТІЇ, СТРАТЕГІЯ І ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ

Перша світова війна стала могутнім каталізатором поширення національно-визвольних рухів на теренах Російської імперії. Геополітичні зміни, що відбулись внаслідок революційних процесів, призвели до розпаду єдиної держави на окремі складові.

Логічним наслідком державотворчих процесів того періоду було виникнення Української Народної Республіки, а згодом Української Держави, що знаходило об'єктивну реальність утвердження молодої української держави на міжнародній арені. Визнання України іншими країнами світу як суб'єкта міжнародного права, налагодження відносин міждержавного рівня між новими країнами, що виникли на території колишньої Російської імперії, вирішення між ними низки питань (політичних, економічних, територіальних, розділу майна тощо) створювало сприятливі умови для вирішення великого кола проблем державного будівництва.

Однак, створені на руїнах Російської імперії нові державні утворення, зокрема й Українська Народна Республіка та Українська Держава, стали головним каменем спотикання на шляху реалізації великодержавницьких прагнень більшовиків відновити «єдину і неділимую» імперію у новому ідеологічному форматі.

Незважаючи на проголошену ними прихильність лозунгу про право націй на самовизначення аж до цілковитого відокремлення, ліквідація української державності була ключовою передумовою для встановлення більшовицької влади над всією територією колишньої Російської імперії. Для реалізації цієї задачі більшовики застосовували весь можливий спектр заходів від воєнних до дипломатичних. Аналіз політичних кроків обох сторін дозволяє не тільки розкрити стратегію та методи двох дипломатій, але й збагнути світоглядні засади на яких вони базувалися.

Українсько-російські відносини того часу формувалися в умовах різкого протиробства двох політичних напрямків: українського — національно-державницького і російського — великодержавно-шовіністичного у більшовицькому варіанті. Вирішальний вплив на взаємовідносини між обома країнами мала політика більшовицької партії. Захоплення більшовиками влади в Росії і встановлення ними своєї диктатури, їх намагання поширити ідеї світової соціалістичної революції (подекуди й шляхом прямого їх експорту) на інші країни світу справили

визначний вплив на українсько-російські взаємини того часу, долю самовизначення й державної незалежності України. Фактично, прагнення до державного самовизначення, що охопило національні регіони колишньої єдиної Російської Імперії, не було актуальним для більшовиків в умовах прийдешньої світової соціалістичної комуни.

Важливим чинником, який безпосередньо обумовлював становлення і перебіг українсько-російських відносин того часу були умови Брестського мирного договору. Брестські мирні переговори були першим кроком у встановленні міждержавних контактів молодій українській дипломатії. Саме обставини і хід переговорів в Бресті між представниками держав Четверного союзу, РСФРР і Української Народної Республіки чітко визначили позиції української та російської сторін щодо державного самовизначення України і перспектив подальших взаємовідносин.

Орієнтація на утопічний лозунг світової соціалістичної революції стала основоположною у діях російської сторони під час брестських мирних переговорів і була розрахована на їх навмисне затягування.

Прагнення більшовиків до розгортання класової боротьби і світової революції знайшло своє відображення у їхньому ставленні до української сторони. Змушені (виходячи з власного гасла права націй на самовизначення аж до цілковитого відокремлення) формально визнати 10 січня 1918 р. правочинність делегації Української Народної Республіки, російські представники в той же час відверто демонстрували свою ворожість до національно-державницьких прагнень України. Так, у приватній бесіді з членом української делегації М. Любинським голова делегації РСФРР Л. Троцький заявив: «про що нам з вами говорити, ми бачимо, що з вами не зговоримось і нам з вами доведеться діяти як з ворогами — австрійцями і німцями»¹.

Навмисне зволікання російською делегацією переговорного процесу сприяло скорішому укладенню мирного договору УНР з державами Четверного союзу, який було підписано 9 лютого 1918 р. Він відкривав нові перспективи зміцнення міжнародних позицій України. І хоч на той момент договір не міг змінити військову і політичну ситуацію на краще, він став реальним кроком у ствердженні української незалежності. Українська Народна Республіка отримала офіційне визнання з боку держав Четверного союзу, ставши повноправним суб'єктом міжнародного права.

Німецько-австрійська окупація, що згодом встановилась в Україні попри свої негативні наслідки відіграла роль стабілізуючого чинника, була опорою існуючої в країні влади і певною мірою перешкоджала

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВОВ). — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 8. — Арк. 3 зв.

здійсненню великодержавницьких амбіцій більшовицької Росії по відношенню до України.

Щодо російської радянської сторони, то прихильність утопічним ідеям світової пролетарської революції на шкоду розв'язанню національно-державних питань, хибність і суперечливість більшовицької тактики призвели до того, що власні політичні прорахунки щодо ствердження позицій радянської влади в Україні вони намагались, із запізненням, виправляти дипломатичними засобами.

Так, наприклад, ідея включення представників радянського уряду України до складу російської мирної делегації, що позбавляло їх можливості діяти самостійно, була запропонована в телеграмі Раднаркому РСФРР — ЦВК рад України ще на початку січня 1918 р. Але рішення про участь в Брестських мирних переговорах української радянської делегації, яка мала діяти в межах загальноросійської делегації, було прийнято ЦВК рад України пізніше — 12 січня, вже після офіційного визнання делегації Генерального Секретаріату.

Про участь самостійної української радянської делегації, окремо від російської, було вирішене вже після укладення 9 лютого мирного договору УНР з державами Четверного союзу, що за таких умов було запізнілим і незграбним політичним маневром. Намагаючись врятувати втрачене, представники українського радянського уряду навіть заявили про можливість визнання торговельного договору УНР з Німеччиною на умовах невтручання німців і австрійців у внутрішні справи України.

Брестський мирний договір держав Четверного союзу з РСФРР від 3 березня, зокрема його VI стаття, зобов'язувала останню підтвердити право українського народу на самовизначення і законність влади Центральної Ради на території України, визнати мирний договір УНР з державами австро-німецького блоку, укласти з нею мир, негайно вивести з території УНР формування червоної гвардії, припинити будь-яку агітацію та пропаганду проти її уряду та громадських установ¹.

Таким чином Брестські угоди наклали на РСФРР певні зобов'язання щодо України, зафіксували принципи подальших українсько-російських відносин, передбачили необхідність укладення українсько-російського мирного договору на міжнародно-правовому рівні.

Тим часом, внаслідок нездатності Центральної Ради опанувати внутріполітичною ситуацією, вона була усунута від влади шляхом державного перевороту. Українську Народну Республіку змінила Українська Держава на чолі з гетьманом П. Скоропадським.

Якщо в сфері соціально-економічної політики нова влада була протилежністю Центральній Раді, то у здійсненні зовнішньополітичної стратегії, зміна форм державності і перегрупування політичних сил при владі не вплинули на неї істотно. Новий гетьманський уряд перебрав на

¹ Документи внешней политики СССР. — М., 1957. — Т. 1. — С. 122.

себе всі міжнародні зобов'язання Центральної Ради, зокрема щодо виконання брестських угод. Складовою частиною цієї політики були: визнання об'єктивної необхідності встановлення відносин з іншими державами світу, зокрема з радянською Росією, боротьба за визнання ними незалежності Україні, що, природно, стало б підсумком зміцнення міжнародно-правового статусу Української Держави.

Важливим фактором, який безпосередньо впливав на українсько-російські відносини, була німецько-австрійська окупація України. Для Української Держави вона, крім негативних наслідків, мала і позитивні моменти. Окупаційні війська були підпорою встановленого в Україні державного ладу, певною мірою перешкодою здійсненню великодержавницьких планів більшовиків щодо України і в цьому розумінні виконували роль стабілізуючого чинника. На думку міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка, дану ситуацію необхідно було тільки вміло використати в інтересах України¹.

Необхідність встановлення відносин з радянською Росією впливала для Української Держави із загальнополітичного курсу її уряду на побудову суверенної України, закріплення її статусу на міжнародній арені, припинення воєнних дій укладення миру, вирішення важливих питань, що виникли внаслідок розпаду єдиної Російської імперії (політичних, економічних, територіальних, поділу майна та боргів, дипломатичних відносин тощо).

Улагодження цих проблем, у свою чергу, надавало можливість українському керівництву повною мірою сконцентрувати увагу на розв'язанні завдань державного будівництва, подолання економічної кризи, стабілізацію внутрішнього життя у краї.

Для РСФРР, її уряду німецько-австрійська окупація України була стримуючим фактором у проведенні російської політики щодо України, що в рамках здійснення політичної програми більшовиків зумовлював необхідність пошуку нових напрямів і форм її реалізації.

Характерним аспектом у формуванні стосунків між обома державами були міжнародні зобов'язання радянської Росії, що впливали з VI статті Брестського мирного договору, укладеного нею з державами Четверного союзу, які нерідко ігнорувалися більшовицьким урядом РСФРР, всупереч офіційним виступам його представників.

Змушений в результаті підписання Брестського миру принаймні формально визнати факт існування суверенної і незалежної Української Держави, більшовицький уряд Росії не облишив намірів утримувати Україну в сфері влади. Ще за часів Центральної Ради він порушував мирні угоди, чинячи організований опір німецько-австрійським військам. Уникаючи звинувачень у порушенні умов миру, більшовики та

¹ *Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. — Львів, 1923. — Ч. 2. З початків відродження Української державності (Доба Центральної Ради). — С. 73.*

радянський уряд РСФРР заявляли про свою непричетність і зображували справу таким чином, ніби наступаючим окупантам протистоять українські радянські військові формування. Для цього, за пропозицією Леніна, з метою політичного камуфляжу, було вирішено переформувати радянські військові частини на «український лад», а на провідні військові посади поставити осіб з українськими прізвищами. Саме тоді Ленін запропонував головнокомандуючому радянськими військами в Україні В. Антонову-Овсієнку відкинути першу частину свого прізвища і стати просто Овсієнком¹.

Останній, керуючись партійними директивами, наказував запросити таємно допомоги з Москви, щоб не порушувати умов миру, засилати окремі загони, які говорили українською мовою, до німецького тилу, щоб вони сіяли паніку і підіймали селянські повстання, а також розшукати осіб з українськими прізвищами або знаючих українську мову і діяти через них².

Цікавим напрямком діяльності більшовиків в Україні навесні 1918 р. було штучне створення окремих радянських республік. Раніше керівні більшовицькі органи негативно ставились до утворення радянських формувань за економічно-територіальним принципом, вбачаючи в цьому елементи сепаратизму і вважали Україну радянською республікою в складі загальноросійської федерації. За умов Брестського миру, керуючись більшовицькими намірами щодо України, на перше місце висувався військовий аргумент.

Тактична хитрість полягала в тому, що проголошення окремих територій України самостійними радянськими республіками в умовах протидії більшовиків наступаючим німецьким військам, виключало можливість звинувачень РСФРР в порушенні брестських угод. Так, зокрема, Донецько-Криворізька республіка, яка була створена і перебувала раніше у складі РСФРР, в нових умовах проголошувалась автономною частиною України.

Крім того, всупереч укладеним в Бресті угодам, з території РСФРР в Україну надсились зброя, боєприпаси, військові інструктори, фінансові кошти, проводилась евакуація матеріальних цінностей.

Так, зокрема, в березні – квітні 1918 р. з радянської Росії надійшло 165 тис. гвинтівок, 2840 кулеметів, 360 гармат, 29 тис. гранат, 17 млн. набоїв та інша зброя. З Петрограда в Україну були перекинуті 4 загони (1400 бійців), 1 батальйон балтійських матросів, кінно-артилерійська батарея Орловського гарнізону тощо³. Більшовицькі акції в Україні здійснювались за широкої фінансової підтримки з боку РСФРР. Всього Раднарком РСФРР відпустив Главкому радянських військ в Україні

¹ Ленін В. І. Повне зібрання творів. — Т. 50. — С. 50

² ЦДАГО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 25 — 26.

³ История УССР. — Т. 6. — К., 1984. — С. 322 — 323.

22 596 тис. крб. Це було значною сумою, якщо взяти до уваги, що декретом Раднаркому РСФРР від 28 січня 1918 р. на організацію Червоної армії в Росії було асигновано 20 млн. крб.¹

Грошові кошти постачались партійними, радянськими і військовими працівниками, що відправлялись в Україну. Війська Червоної армії отримували спорядження і продукти з головних інтендантських складів в Москві і інших центрах. Медично-санітарне обслуговування забезпечувалось медично-санітарними органами РСФРР.

Складовою ланкою діяльності більшовиків в Україні навесні 1918 р. була організація евакуації матеріальних і продовольчих цінностей до радянської Росії.

В Харкові 21 березня була створена евакуаційна комісія. Були визначені напрямки і пункти відвантаження матеріальних цінностей: Воронеж, Борисоглібськ, Тамбов, Саратов, Сизрань і допоміжні станції. Широко застосовувалась реквізиція хліба і продовольства. З робітників Харкова і Донбасу були створені військово-закупівельні загони. На допомогу їм надсилались продзагони з Москви і Петрограду. Що не можна було вивезти, підлягало знищенню.

З 12 квітня по 5 травня через ст. Ліски було вивезено з боку Донбасу і Ростова 142 паротяги, 4552 навантажених вагонів, 1660 порожніх вагонів. Всього з боку Харкова, Донбасу, Ростову — 7,1 млн. пуд. вантажів². З Луганська був евакуйований паротягобудівельний завод, завод набоїв, однієї латуні було вивезено — 200 вагонів. З Таганрогу більшовики вивезли майна на 6 млн. крб.³

З 50 млн., що знаходились в Державному банку Миколаєва, більшовикам вдалося вивезти лише 17 млн., тому що до банка були стягнуті загони дружинників і робітників і більшовики на подальшу евакуацію цінностей не наважились⁴. У березні з Харківської контори Державного банку було вивезено більш ніж 150 млн. крб., а в квітні з Харківського губернського казначейства — цінностей на суму більше 32 млн. крб.⁵

Як зазначалось в звіті Харківського губернського старости, подібні заходи остаточно розорили багатьох осіб, а особливо сильно постраждали благодійні і просвітницькі установи, які за відсутністю коштів знаходились на краю загибелі⁶. Зокрема, газета «Боротьба» писала про «немилосердну евакуацію Києва», що полягало у грабуванні всього

¹ Белан Ю.Я. Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 г. — К., 1960. — С. 139.

² Петров В.И. Отражение Страной Советов нашествия германского империализма в 1918 году. — М., 1980. — С. 203.

³ ЦДАВОВ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 61.

⁴ ЦДАГО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 52.

⁵ ЦДАВОВ. — Ф. 2207. — Оп. 1. — Спр. 1086. — Арк. 1.

⁶ Там само. — Спр. 1035. — Арк. 2.

народного добра, зневажливого відношення більшовицької влади до інтересів місцевого робітництва¹.

Про ставлення робітничих верств населення до подібних дій більшовиків свідчить також резолюція об'єднаних зборів службовців-залізничників, майстрових і робітників Катеринославського і Нижнедніпровського вузлів Катеринославської залізниці. В ній, зокрема, зазначалось, що така війна веде не тільки до руїни і нівечить життя мирного населення, що «тут в Катеринославі неможна дозволити евакуацію знарядь виробництва, рухомого складу залізниць чи металів, бо це тільки зупинить промислове життя і прирече на голодування і безробіття робітничого класу і міста»².

Дії більшовиків щодо вивезення матеріальних цінностей з України, аби вони не дістались німцям, перетворились на фактичний грабунок і нищення економічного і господарського життя в Україні.

Попри непевність політичної ситуації і напруженість у стосунках між двома державами навесні 1918 р., українська сторона проводила підготовчі роботи до майбутньої українсько-російської мирної конференції. Ще за часів Центральної Ради, українським урядом було надіслано Раднаркому декілька нот з пропозицією щодо початку переговорів. Однак, поки погоджувалось місце їх проведення, в Україні стався гетьманський переворот і справою мирних переговорів довелось займатися гетьманському уряду.

Переговори розпочались 23 травня і проходили у Києві. Від самого початку роботи мирної конференції було обговорено цілу низку важливих і принципових питань. Так зокрема, на засіданні 25 травня українська сторона висунула умови, за яких вона могла б приступити до переговорів про перемир'я. Вони включали вимоги відведення радянських військ за демаркаційну лінію, повернення Україні залізничного рухомого складу, перегнаного до Росії під час відступу з території України радянських військ в березні – квітні 1918 р., вільного переїзду українських громадян з Росії в Україну тощо.

Найбільші суперечки виникли з приводу демаркаційної лінії. Російська сторона категорично відкидала вимогу української щодо перенесення лінії на північ від фактичного розташування військ. Угоди щодо її визначення були укладені раніше на окремих напрямках фронту: Курському, Брянському, Донецькому і фактично досягнуті на Воронежському та Донському. Демаркаційна лінія являла собою нейтральну зону завширшки 10–40 км, обмежену лінією розташування української та російської сторін. Заборонялися вступ до цієї зони і перехід через неї військових частин, патрулів, реквізиція продовольчих запасів тощо.

¹ Боротьба. — 13 березня, 1918.

² ЦДАГО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 139.

Незважаючи на неодноразові порушення про остаточне визначення демаркаційної лінії, воно не було вирішене. Причиною тому була тісна залежність цієї проблеми від встановлення державних кордонів.

Після тривалих дискусій з приводу детального обговорення і узгодження умов перемир'я, 12 червня було укладено прелімінарний мирний договір. За його умовами бойові операції на всьому фронті мали бути припинені на весь час ведення мирних переговорів. Договір визначав умови репатріації громадян обох держав, відновлення залізничного сполучення і повернення Україні рухомого залізничного складу, перенесеного в Росію, налагодження поштово-телеграфного зв'язку, встановлення тимчасового товарообміну тощо. В обох державах мали відкритися консульські представництва.

Згідно з умовами перемир'я, український уряд 22 червня ухвалив постанову про заснування генеральних консульств Української Держави у Москві та Петрограді, також 30 консульських агентств у Курську, Тулі, Воронежі, Пензі, Рибінську, Казані, Саратові, Самарі, Царицині, Архангельську, Томську, Омську, Тобольську, Владивостоці та інших містах Росії. В свою чергу, в Україні були відкриті російські представництва: генеральні консульства у Києві, Харкові, Одесі та консульські агентства у Кам'янці-Подільському, Чернігові, Житомирі та Полтаві.

Після досягнення перемир'я українсько-російська мирна конференція продовжила свою діяльність з метою розробки умов мирного договору. Особливо тісно ця справа була пов'язана з визначенням державних кордонів. Фактично всі наступні пленарні засідання зводились до гострих дискусій саме з цієї проблеми.

Лінія кордону, запропонована українською делегацією, не влаштувала російську сторону. Вона проходила в напрямку від Вігонівського озера прямою лінією на Жлобин, в межах Мінської губернії — по р. Шарі, далі — на Любашево — Круговичі — Чепелі — Погост — Уріччя — Пасіки — Луцьк — Борову — Новий Степ; у межах Могилівської губернії — вище від Жлобина, далі — на Радин — Шепетовичі, потім по р. Сож до р. Бесіди, далі — на Святське; звідси по адміністративній межі Чернігівської губернії до Красного рогу, далі — на Семиць — Трубчевськ; у межах Орловської губернії — по р. Нерусь та р. Сева, до р. Тари на Олешковичі; далі в межах Курської губернії — на схід на Амон, Софронівну, по р. Свапа й р. Сейм на Лук'янівку — Старий Оскол — Петропавловське (Обухівка); в межах Воронежської губернії — на Шаталівку — Ріпівку — Колбіно до р. Дон по верх Коротояку, далі — Доном на Ліски — Масловку — Шестаково — Нижній Кисляй — Козлову — Бутурліновку — Василівку (Водяне) — Банну і до східної межі Воронежської губернії. Звідси на південь мала йти межа з Всевеликим Військом Донським¹.

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917 — 1923. — Т. 2. — К., 2002. — С. 117.

Великі суперечки виникли з приводу північних повітів Чернігівщини, західних і південно-західних повітів Курської та Воронежської губерній, а також Донецького басейну.

Зі свого боку, російська делегація запропонувала іншу лінію межі, що відрізала до Росії 5 повітів Волині. Після довгих дебатів вона знову запропонувала нову межу, яка проходила так, Чернігів опинявся від неї в 40–50 верстах, Харків — у 24. Згідно з варіантом, висунутим російською делегацією, до Росії від України мали відійти 4 повіти Чернігівщини, а також українські частини Курщини, Воронежчини, Харківщини та Катеринославщини. Ця лінія кордону, відступала на захід від української етнографічної межі на 125–200 верст, і в межах тільки Донецького басейну охоплювала територію понад 20 тис. кв. верст з українським населенням.

Глава української делегації на переговорах С. Шелухин відзначав, що в проектуванні державних кордонів у межах Донецького басейну українська сторона керувалась економічними потребами не лише України, а й Росії. Проведення кордону за українським проектом не руйнувало тісного зв'язку металургійних підприємств України і залишало Росії регіони, які забезпечували 15% видобутку в басейні вугілля і 30% антрациту, що, на думку української делегації, становило для неї необхідну кількість. Проведення ж кордону за російським проектом забирало від України майже все паливо, залишаючи лише 25% видобутку вугілля, тоді як для потреб України необхідно було 75%.

Для України, яка не мала інших власних ресурсів палива, це загрожувало економічним крахом. Словами С. Шелухина, «все на Україні, що живе угляним топливом, мусило б зруйнуватися, загинути або закабалитися Росії»¹.

Ознайомившись з російським проектом кордонів, українська делегація дійшла висновку, що з точки зору політичного, стратегічного й економічного значення кордони, запропоновані російською стороною, були безґрунтовними і безпринципними. Єдиним чим можна було їх виправдати, то це лише метою задоволення великодержавницьких претензій радянської Росії та її більшовицького уряду і зруйнування територіальної цілісності Української Держави, існування якої за умови таких кордонів взагалі стало б неможливим. Виступаючи на засідання політичної комісії 17 червня, голова української політичної комісії О. Шульгин від імені української сторони відзначив, що «з точки зору політичної, як і з точок зору етнографічної, стратегічної й економічної ці кордони є цілком безґрунтовними і безпринципними..., що повністю суперечить і не відповідає нашим бажанням і сподіванням»².

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 3766. — Оп. 3. — Спр. 7. — Арк. 4.

² Там само. — Ф. 2607. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 1.

В свою чергу представники російської делегації висловлювали незадоволення українським проектом кордонів, зазначаючи, що він у багатьох пунктах (як в економічному, так і в стратегічному значенні) є, мовляв, наступальним, експансивним щодо Росії¹.

Важливою проблемою, що потребувала вирішення між Україною та Росією, яка природно виникла внаслідок розпаду єдиної російської держави і утворення на її території окремих держав і державних утворень, було з'ясування з ким повинна була вступати в стосунки Українська Держава: з радянською Росією чи з новоутвореними державами?

Налагодження відносин з країнами, що постали на територіях, які відокремились від Росії, було важливим напрямком зовнішньополітичної діяльності уряду Української Держави. Визнання Україною державних утворень суб'єктами міжнародного права було вдалим тактичним ходом української дипломатії. По-перше, встановлення між новоутвореними державами принципово нових стосунків міждержавного рівня зафіксувало факт розпаду єдиної Російської імперії на окремі регіони, що прагнули самовизначення. По-друге, це мало ствердити становище Української Держави, яка сама виникла внаслідок цих процесів і певною мірою обмежувало можливості реалізації великодержавницьких намагань РСФРР щодо відновлення «єдиної і невідимої» під зверхністю більшовиків.

Здійснюючи власний зовнішньополітичний курс, Українська Держава ставала природним союзником для інших новостворених держав. З більшістю з них були встановлені прямі стосунки, інтенсивність яких визначалась наявністю невирішених проблем, головним чином територіальних. В діях української дипломатії в цьому напрямку проглядались загальні закономірності, які базувались на принципах добросусідства, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності Української Держави тощо. Однак, зважаючи на складну внутрішню і зовнішньополітичну ситуацію, пов'язану з присутністю німецьких окупаційних військ на території України, а також політичною нестабільністю в деяких регіонах, з якими зав'язувались стосунки, від української сторони вимагалось застосування більш гнучкої тактики.

Що ж до позиції російської делегації, то вона здебільшого характеризувалась традиційно великодержавницькими претензіями на території. Що колись належали Російській імперії, і лише останнім часом стали на шлях самовизначення.

Формально визнавши право українського народу на самовизначення і створення власної державності, більшовицький уряд РСФРР на ділі зневажливо ставився до існування Української Держави, що не могло не позначитися на триваючих переговорах. Вже на початку

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1. — Спр. 37. — Арк. 4.

мирної конференції Х. Раковський піддав сумніву факт існування незалежної Української Держави, підкресливши, що саме на українсько-російських переговорах вирішується питання про її міжнародну правосуб'єктність. На його думку, Україна не мала ще чіткого міжнародного визнання, незважаючи навіть на те, що вона раніше Росії уклала мир з державами Четверного союзу в Бресті. Х. Раковський вважав, що міжнародна правосуб'єктність України буде визнана радянською Росією лише в тому разі, коли Українська Держава укладе з РСФРР відповідний договір як частина, що відпала від неї¹.

Роблячи цю заяву, Х. Раковський явно ігнорував умови Брестського миру, які трактували УНР як уже сформовану незалежну і суверенну державну одиницю. Ця суперечність неодноразово виявлялась і в інших заявах російських представників.

РСФРР не визнавала угоду, укладену 8 серпня між Українською Державою і Всевеликим Військом Донським, наполягала на своєму праві визначення державних кордонів України не тільки на півночі, а й на сході та півдні.

Ця обставина спричинила ще більшу конфронтацію і напруженість у тогочасних українсько-російських відносинах. Вважаючи Всевелике Військо Донське за короткочасну і непевну державну формацію, російські представники зауважували, що Всевелике Військо Донське виникло внаслідок воєнних обставин і звинувачували українську сторону в намаганні перегляду Брест-Литовського договору, укладеного Росією з центральними державами.

Українська сторона вважала цю позицію цілком безпідставною, оскільки в угодах РСФРР з державами австро-німецького блоку не були зазначені гарантії непорушності і цілісності території колишньої Росії, що перебувала під радянською владою.

Повноважний представник російського радянського уряду на переговорах Д. Мануїльський взагалі пояснював, що головні причини затягування мирних переговорів з Українською Державою в справі визначення державних кордонів зв'язані, по-перше, з нестабільною ситуацією в Україні — повстанським рухом, страйками, які охопили всю її територію, а по-друге — нестійким станом сусідніх з Україною регіонів (Дон, Кубань). Він наголошував, що «не може бути мови про кордони з Україною доти, поки не буде остаточно роздушена Донська і Кубанська контрреволюція»².

Російська делегація пов'язувала вирішення питань стосунків України з новоутвореними державами на Дону, Кубані, Криму з умовами Брестського мирного договору, який, будучи укладений державами Четверного союзу з Росією, як однією з договірних сторін, не

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1. — Спр. 37. — С. 89.

² Там само. — Ф. 2607. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 163.

передбачав виникнення на її території будь-яких державних утворень. Саме відсутність у договірних статтях положень і взагалі згадок про можливість самовизначення в майбутньому окремих територій Росії, на думку російської сторони, констатувало територіальну цілісність РСФРР і мало й надалі зберігати її зверхність над регіонами колишньої російської держави. Відокремлення яких не було зазначено в договорі.

Більш того, російська сторона вважала, що цей договір накладав певні зобов'язання й на Україну. Трактуючи таким чином в своєму розумінні положення Брестського миру, які, зокрема, примушували саме РСФРР до укладення мирного договору з Україною, глава російської делегації Х. Раковський обстоював думку що статус Української Держави як суб'єкта міжнародного права, так само як укладені нею міжнародні угоди, остаточно зможуть набути правочинності лише в разі «санкції» на те з боку РСФРР, тобто внаслідок укладення українсько-російського мирного договору, за яким РСФРР визнала б Україну як остаточно сформовану державу, і що саме цей факт доводиться положеннями Брестського миру РСФРР з державами австро-німецького блоку¹.

Неспроможність дійти до згоди по ключовим питанням українсько-російських взаємовідносин завели мирні переговори в глухий кут і з середини жовтня вони фактично були припинені.

Незаперечним є факт, що до ведення мирних переговорів з Україною радянську Росію примусили її міжнародні зобов'язання за Брестським договором. Розпочавши переговори, вона, таким чином, формально продемонструвала перед державами Четверного союзу, що ступила на шлях виконання брестських угод.

Зв'язана цими угодами, РСФРР не мала змоги відкрито боротися за відновлення радянської влади в Україні. Але цей курс був невід'ємною основоположною частиною більшовицької політики щодо України і протягом дії Брестського договору.

Вважаючи Україну тимчасово окупованою територією неподільної російської держави, радянський уряд РСФРР і більшовицька партія виношували плани збройних методів відстоювання своїх інтересів, хоча, згідно із ситуацією, обирали відповідні нелегальні форми діяльності. Незважаючи на перешкоди, які поставив у цьому Брестський договір, радянська Росія, йдучи на порушення угод, надавала величезну нелегальну допомогу більшовикам України у створенні мережі підпілля. Вона не лише засилала на територію України комуністичну літературу, своїх агітаторів і досвідчених підпільників, а й підтримувала їх зброєю та

¹ Мирні переговори між Українською державою та РСФРР 1918 р. Протоколи і стенограми пленарних засідань. Збірник документів і матеріалів. / Упоряд.: О.І. Лупандін, І.В. Ралле, Л.В. Яковлева. — Київ — Нью-Йорк — Філадельфія, 1999. — С. 314.

матеріально. Провадилася широка підтримка страйкового руху в Україні, велась більшовицька агітація серед окупаційних військ.

Більш того, на порушення угоди про демаркаційну лінію, яка забороняла вступ і перехід нейтральної смуги військовими частинами, реквізицію продовольчих запасів тощо, радянська Росія саме в нейтральній зоні зосереджувала радянські військові частини, трансформовані пізніше в українські радянські повстанські дивізії, які у слушний час мали збройними засобами повести боротьбу за відновлення в Україні радянської влади.

Влітку 1918 р. була створена КП(б)У. Зв'язана з РКП(б) не тільки ідейно, а й організаційно, вона, по суті, становила собою підпільний філіал РКП(б) в Україні. До речі, вищі органи партії більшовиків України діяли в Москві під безпосереднім керівництвом ЦК РКП(б). Створення подібної політичної організації на території іншої держави було порушенням не тільки умов Брестського миру, а й взагалі будь-яких норм міжнародного права, оскільки це було прямим втручанням у внутрішні справи іншої держави.

Затягуючи переговори щодо встановлення державних кордонів, більшовики чинили в їх зоні антиукраїнські акції. З прикордонних з радянською Росією повітів до Міністерства внутрішніх справ і Міністерства закордонних справ Української Держави, на адресу глави української мирної делегації надходили повідомлення місцевих властей щодо дій більшовиків, які грабували місцеве населення, вивозили до Росії продукти, хліб, різне майно і навіть цілі фабрики, знищували те, чого не могли забрати.

Ось, що зокрема повідомляв глухівський повітовий староста: «Більшовицькі банди, отримавши несподівано у своє повне розпорядження кілька кращих волостей Глухівського повіту, використовують це своє... панування в своїх виключних цілях, піддавши вогню і мечу, грабуючи все на своєму шляху. Щоденно відбуваються масові вбивства і робляться насильства над українськими громадянами, котрих більшовики примушують вступати в більшовицькі зграї та загони. Майно нескорених віддається на пограбування та винищення, на села накладаються грошові контрибуції, уганяється селянський скот а також відбираються і щоденно великими партіями вивозяться за межі України в прилеглі Орловську та Курську губернії всі продовольчі продукти і хліб, робиться насильне збирання і мобілізація як людей так і худоби та продовольства для потреб більшовицьких загонів... Більшовицькі банди в своїй нищівній та руйнуючій роботі не задовольняються українською смугою, яка була надана їм для грабунків, але роблять постійні й систематичні збройні набіги на решту повіту, вбиваючи і грабуючи на своєму шляху всіх і все, що їм тільки не підвернеться, ведучи скрізь більшовицьку пропаганду, збираючи та вербуючи для себе прихильників з темного середовища населення»¹.

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1 — Спр. 17. — Арк. 25 — 26.

Подібний стан був у Мглинському, Новгород-Сіверському, Ново-збківському та Суразькому повітах. Зокрема, для вивезення Суразької паперової фабрики більшовики налагодили навіть моста, якого вони зруйнували під час відступу навесні 1918 р, і пригнали 160 вагонів. Коли українська адміністрація спробувала стримати ці дії, то більшовики пригрозили підірвати фабрику, щоб вона не дісталась нікому¹. За повідомленням із Суража, яке надійшло на адресу української мирної делегації, звідти було вивезено понад 120 вагонів залізничного майна, вивозилися хліб, коноплі, нищилися запаси пального, заготовленого для потреб суконних фабрик².

Коментуючи більшовицькі плани мирного врегулювання і взагалі щодо Української Держави, глава української мирної делегації С. Шелухин висловив свої думки з цього приводу у записці до Ради Міністрів 31 липня. Він вважав, що метою більшовиків є перетворити Україну на «спустошливий край з голодним людом і безробітними фабричними, позбавленими можливості годуватися з праці. Цим більшовики мають на меті збільшити на Україні клас людей нещасних, голодних, нужденних... для більшовиків така людність — цілий скарб, а для України — загибель»³.

С. Шелухин вважав, що з точки зору більшовиків мир радянської Росії з Українською Державою не потрібен і навіть небажаний, оскільки «справа Совітського уряду вимагає, щоб Україна була переможена ним і ніяк не була б незалежною од його держави, бо в противному разі більшовицька справа на Україні стала б цілком програною... Мир йому не потрібен, бо... нинішній стан війни все-таки вигідний для більшовиків. Установлення миру вимагає од Совітського уряду і більшовиків: 1) зречення од всяких попередніх партійних і політичних планів на Україну і 2) установлення кордону, за який не вільно буде робити наїзди для реквізицій, грабунків та розбишацтв і взагалі здобиччю усякими способами. Таким чином, установлення миру з Україною для Совітського уряду може бути тільки примусовим, а ніяк не по добрій волі. Се було б для його новою поразкою». А затягування переговорів російськими представниками, вважав голова української делегації, «є очевидним наміром... діждатись часу, коли Україну можна буде погубити і підгорнути під більшовицьку владу»⁴.

Оцінюючи політичну лінію, стратегію і тактику більшовиків щодо України, міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко вважав, що «більшовизм в Росії — явище, що виросло органічно з природи російського духа і має певне коріння в історії і укладі росій-

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 3766. — Оп. 3 — Спр. 7. — Арк. 2 зв.

² ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1 — Спр. 20. — Арк. 44.

³ Мирні переговори між Українською державою та РСФРР 1918 р... — С. 308.

⁴ Там само. — С. 306.

ських соціально-економічних відносин і він відповідає глибоким імперіалістичним, державницьким стремлінням російського народу»¹.

Українська сторона подавала численні ноти протесту російській з приводу діяльності більшовиків у прикордонній смузі. Однак повноважні російські представники ухилялися від відповідальності за ці вчинки, заперечували централізованість керівництва цими діями і причетність до цього уряду РСФРР та більшовицької партії. Зокрема, на засіданні мирної конференції 5 червня глава російської делегації Х. Раковський заявив українським представникам, що «...за ваших українських більшовиків Ми можемо відповідати як односторонці, як партія, але за їхні дії як... держава і як влада відповідати не можемо»². І це, незважаючи на те, що більшовицька партія України була складовою частиною РКП(б). У такому ж дусі була відповідь російської делегації 9 вересня на претензії української сторони з приводу порушення демаркаційної лінії та прикордонних інцидентів, в якій наголошувалось, що «... внаслідок неможливості перешкодити повстанським організаціям здійснювати різні операції в нейтральній зоні, відповідальність за них, очевидно, не може лягати на Російський уряд. Українська делегація повинна погодитися, що лише встановлення кордонів і, отже, скасування нейтральної зони покладе край не тільки повстанським заходам у нейтральній зоні, але й іншим сумним подіям...»³.

Прикриваючись подібними заявами, більшовики фактично прагнули використовувати всі, навіть незначні засоби свого утвердження в Україні.

І якщо деякі розрізнені більшовицькі дії не спрямовувались центральними партійними й урядовими органами з Москви, то все одно вони входили у загальний план їхніх дій з метою розхитування та повалення існуючого в Україні режиму. Для цієї мети застосовувались різноманітні засоби, навіть самі мирні переговори. Використовуючи свою дипломатичну недоторканість, члени російської мирної делегації проводили агітацію. Потягами, якими їхали в Україну дипломатичні представники радянського уряду РСФРР, переправлялись гроші для підпільних більшовицьких організацій, агітаційна література і навіть самі підпільники. На це, зокрема, звертав увагу А. Денікін, який писав, що «коли справи конференції не посувались уперед, то численна радянська делегація з великим успіхом провадила пропаганду та організацію таємних більшовицьких осередків»⁴.

¹ Дорошенко Д. Замітки до історії 1918 року на Україні // Хліборобська Україна. Кн. 3. Зб. V, VI. — Відень, 1921. — С. 92.

² ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1 — Спр. 38. — Арк. 48.

³ ЦДАВОВ. — Ф. 2607. — Оп. 1 — Спр. 2. — Арк. 35.

⁴ Деникин А.И. Гетманство и Директория на Украине // Революция на Украине. По мемуарам белых. — М.-Л., 1930. — С. 145.

У повідомленні української мирної делегації в серпні 1918 р. зазначалося, що нею отримані відомості про те, що з потягом, який прибув з Москви в середині липня, «прибуло три вагони більшовиків», які, без сумніву, не були членами російської делегації, оскільки «такої кількості людей не було в усій делегації, навіть з тими, що прибули раніше»¹.

Для поширення більшовицьких ідей і ведення агітації використовувались також російські радянські місії та консульські установи в Україні. Так, в повідомленні, яке надійшло 7 жовтня з Одеси до Міністерства внутрішніх справ, зазначалося, що з першого дня прибуття в Одесу генерального консульства РСФРР, у робітничому середовищі почалось бродіння, викликане тим, що робітничі маси в приїзді представників радянської влади бачили початок відновлення влади рад робітничих депутатів. Наводилися дані, що в зазначеному консульстві провадився запис робітників у червону гвардію, що, володіючи великими грошима, консульство роздавало їх «щедрою рукою всім, які прибули до них, часто не розбираючись у політичному забарвленні просителя»².

Оцінюючи подібні факти, міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко зазначав, що діяльність російських радянських місій і консульств «далеко не була такого невинного характеру»³.

Ведучи переговори з гетьманським урядом, російські представники, у той же час вступали в контакти з представниками опозиційних українських демократичних кіл, які об'єдналися в Український Національний Союз (УНС) і також прагнули до влади в Україні.

Голова УНС В. Винниченко зазначав, що ініціатором встановлення контакту з представниками російської мирної делегації Х. Раковським і Д. Мануїльським для координації дій українських демократичних сил з більшовиками під час антигетьманського повстання виступили українські кола. Російська сторона ніби погодилася підтримати їх під час повстання головним чином посиленням діяльності на фронтах з метою відвернення уваги німецьких і гетьманських військ, зобов'язалась визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою, абсолютно не втручаючись у внутрішні справи самостійної Української Народної Республіки. Д. Мануїльський запропонував гроші на підтримку тієї справи. Представники української демократії, натомість, обіцяли легалізувати в Україні комуністичну партію⁴.

Міністр закордонних справ Д. Дорошенко зазначав, що «осмілені цими переговорами ще більше, совітські представники вже зовсім

¹ ЦДАВОВ. — Ф. 1216. — Оп. 1 — Спр. 93. — Арк. 18.

² ЦДАВОВ. — Ф. 1216. — Оп. 1 — Спр. 114. — Арк. 277.

³ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — Львів, 1923. — Ч. 3. Доба Гетьманщини (1918 р.). — С. 23.

⁴ *Винниченко В.* Відродження нації. — К. — Відень, 1920. — Ч. III. — С. 158 — 159.

перестали дбати про мир і проволікати справу, вичікуючи, що з того всього вийде»¹.

Всі вищенаведені факти антидержавної й антиурядової діяльності представників радянської влади і більшовицької партії в Україні, чи то офіційних осіб або нелегалів, всупереч нормам міжнародного права були прямим втручанням у внутрішні справи Української Держави, порушенням міжнародних договорів, угод і зобов'язань. Але з точки зору більшовиків, їхнього прагнення розпалити пожежу світової соціалістичної революції шляхом її експорту, цілі виправдовували засоби.

Заяви більшовиків про наміри укласти мир з Українською Державою спростовувалися фактами їхньої діяльності в Україні, а також тим, що, ведучи переговори, вони водночас контактували з опозиційними українськими колами, обіцяючи їм підтримку в антигетьманському повстанні і, у свою чергу, заздалегідь активно готуючись до нього.

Навряд чи можна було вважати щирими і відвертими такі запевнення більшовиків, як і їх обіцянки в дальшому визнати незалежність України і демократичний лад, що мав бути в ній встановлений. Дальші події в Україні показали справжню ціну більшовицьким запевненням у можливості порозуміння з демократичними українськими колами та визнанні демократичного ладу. Єдиною формою влади, до якої висловлювали свою прихильність більшовики, була лише диктатура їхньої партії.

У ставленні до інших політичних партій більшовики вважали можливими контакти лише з тими, що стояли на платформі радянської влади і могли прислужитися в боротьбі за повалення існуючого в Україні ладу (тобто йшлося про тимчасове співробітництво). При цьому більшовики наголошували на своєму лідерстві а процесі боротьби за радянську владу.

Що стосується порозуміння з українськими соціалістичними партіями демократичного напрямку, яких більшовики вважали «буржуазно-націоналістичними» й «контрреволюційними», то тут взагалі не могло бути будь-якого компромісу. Дії національно-демократичних українських кіл могли бути корисні більшовикам лише в плані загальних антигетьманських дій.

Ставлення більшовиків до проблем національно-державного відродження України обмежувалось лише голосливими заявами про визнання ними права на самовизначення. Реально більшовики вважали національне питання взагалі не настільки значущим в епоху прийдешньої світової соціалістичної революції та встановлення світової пролетарської комуни.

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923. — Ужгород, 1930. — Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. — С. 183.

Однією з помилок української демократії у прагненні до влади було те, що основну перешкоду українській державності вона бачила в «русофільській орієнтації» гетьманського режиму, не звертаючи уваги на серйознішу небезпеку, яку становив більшовизм, з представниками якого вона намагалася порозумітись. Дальший хід подій підтвердив думку В. Винниченка, який пізніше писав, що найбільша небезпека загрожувала Україні «... з півночі, з Росії, з соціалістичної республіки... і ця небезпека була найбільш обурююча й найбільш шкідлива, як для нас, так і для самої соціалістичної Росії»¹.

Слід зазначити, однак, що українсько-російське протиборство в той період виявлялося не лише в антиукраїнських діях більшовиків і радянської Росії. Зі свого боку, гетьманський уряд активно підтримував різними заходами антирадянські й антибільшовицькі сили в Росії, зокрема, за гроші та в кредит надавав їм зброю для боротьби з більшовиками. В Україні формувались загони для поповнення Південної армії. Опорні пункти по вербуванню знаходились у Києві, Одесі, Харкові, Житомирі та деяких інших містах².

Відмежовуючи український уряд від таких справ, Д. Дорошенко як міністр закордонних справ не визнавав вищенаведені факти. В офіційній відповіді на ноту протесту щодо цього, заявлену повноважним представником РСФРР на українсько-російських мирних переговорах Д. Мануїльським, Д. Дорошенко зазначив, що «формування Астраханської і Південної армій відбувається за межами території Української Держави, а тому український уряд не може впливати на ці дії, тим більш, що контингент цих формувань складається з російських громадян. Таким чином, на думку уряду Української Держави, зазначені в ноті формування, в яких ні уряд, ні громадяни України не беруть ніякої участі... ні в якому випадку не можуть бути розглянуті як привід для порушення мирних відносин між Українською Державою та Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою»³.

Пізніше, перебуваючи на еміграції, Д. Дорошенко наводив факти про відправку наприкінці червня на Кубань першого транспорту з 9700 рушниць, 5 млн. набоїв, 50 тис. снарядів для 3-дюймових гармат, у липні — ще одного⁴. Німецькі окупанти всіляко сприяли цій справі, надіславши також у середині 1918 р. для Дону, Кубані та Добровольчої армії більш як 11,5 тис. гвинтівок, 88 кулеметів, 46 гармат, 10 тис. снарядів та іншу зброю⁵.

Тим часом восени 1918 р., у результаті зміни міжнародної ситуації у зв'язку із занепадом Четверного союзу і його поразкою у I світовій

¹ Винниченко В. Відродження нації... — С. 158.

² История Украинской ССР. В 10-ти т. — К., 1981 — 1985. — Т. 6. — С. 323.

³ ЦДАВОВ. — Ф. 3766. — Оп. 1 — Спр. 89. — Арк. 16.

⁴ Дорошенко Д. Історія України... — С. 197.

⁵ Заставенко Г. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. — К., 1959. — С. 55.

війні, більшовицький уряд РСФРР в проведенні своєї політики щодо України почав відчувати ще міцніший ґрунт. Використавши поразку Німеччини, радянська Росія могла звільнитися від виконання умов Брестського договору, зокрема тих, що зобов'язували її визнати суверенітет України і необхідність укладення з нею відповідного мирного договору. Це, в свою чергу, надавало їй змогу відмовитися від дотримання угод, досягнутих у ході українсько-російських мирних переговорів, припинити самі переговори і зносити з українським урядом, повести відкриту боротьбу за відновлення радянської влади в Україні. Про це, зокрема, повідомляв генеральний консул Української Держави в Москві О. Кривцов, який надіслав 10 жовтня тривожну телеграму, в якій говорилося про можливість радикальної зміни політики уряду РСФРР щодо України, оскільки, «з анулюванням Брестського договору, всі зобов'язання Раднаркому відпадають, отже, відпадає і зобов'язання укладення (з нею) мирного договору»¹.

Незважаючи на фактичне припинення з початку листопада стосунків з РСФРР, український уряд уповноважив товариша міністра закордонних справ А. Палтова підписати угоду з представниками радянської влади про заснування російської місії у Києві та української — в Москві на умовах, щоб у складі місії було не більше 3-х чоловік і одного дипкур'єра з правом кожної зі сторін на усунення небажаних представників, заборони представникам обох сторін займатися політичною агітацією тощо².

Однак події пішли іншим шляхом. 13 листопада радянська Росія, анулювавши Брестський мирний договір, розпочала відкриті воєнні дії проти Української Держави за відновлення радянської влади. Період українсько-російського мирного співіснування закінчився.

Слід зазначити, що до цього доклав зусиль і гетьманський уряд, який з метою сприяння відродженню на федеративних засадах єдиної, але не більшовицької Росії, направляв великі фінансові кошти на підтримку в ній антирадянських сил. Так, наприклад, 27 листопада Радою Міністрів Української Держави була ухвалена постанова про заснування представництв при Добровольчій, Донській і Південній арміях для погодження їхніх дій з українською армією та асигнування на це 10 млн. крб. на умовах, «що забезпечували б інтереси України в її спільній з іншими державами боротьбі проти більшовиків»³. Постановою від 5 грудня український уряд висловив своє бажання сприяти формуванню Північної армії й асигнувати, крім уже витрачених 3 млн., ще 22 млн. крб.⁴

Підняте в середині листопада під проводом Директорії повстання закінчилось 14 грудня поваленням гетьманського режиму. Захопивши

¹ Деникин А.И. Гетманство и Директория на Украине... — С. 150.

² ЦДАВОВ. — Ф. 1064. — Оп. 1 — Спр. 7. — Арк. 37 — 37 зв.

³ Там само. — Спр. 17. — Арк. 64 — 64 зв.

⁴ Там само. — Спр. 7. — Арк. 7 зв.

владу, Директорія не могла її утримати, бо від початку свого існування була приречена на загибель, оскільки, розв'язавши руки після анулювання Брестського договору, більшовики активно включались у боротьбу за владу в Україні, мобілізувавши для цього всі ресурси Росії. Вони мали для цього конкретну програму, чітко визначену мету, перспективи, необхідну владу і, заздалегідь готуючись до повстання (створивши широку мережу більшовицького підпілля, сформувавши в нейтральній зоні ще за часів гетьманщини регулярні радянські військові формування), з успіхом реалізували свої плани.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що вирішення актуальних питань українсько-російських взаємовідносин того часу, були пов'язані з певними труднощами. Наявність розбіжностей в поглядах провідних політичних сил в обох державах щодо вирішення спірних проблем і перспектив розвитку взаємовідносин, непевність політичної ситуації накладали свій відбиток на процеси інтеграції між ними.

Незаперечним є факт, що міжнародні зобов'язання РСФРР примусили її до ведення мирних переговорів з Україною. Тим самим вона формально продемонструвала перед державами Четверного союзу, що ступила на шлях виконання брестських угод. Зв'язана цими угодами, РСФРР не мала змоги відкрито боротися за відновлення радянської влади в Україні. Однак намагання зберегти свою зверхність на територіях колишньої Росії, зокрема тих, що останнім часом відійшли від неї за Брестським миром, залишались пріоритетним напрямком зовнішньополітичного курсу більшовицького уряду.

Заради цього уряд РСФРР, керований більшовиками, йшов на пряме порушення міжнародних угод і зобов'язань, ведучи нелегальну боротьбу на території формально визнаної ними Української Держави. Прикриваючись голосливими гаслами про право націй на самовизначень і аж до цілковитого відокремлення, уряд РСФРР і більшовицька партія тим часом, ігноруючи норми міжнародного права, в ім'я досягнення великодержавницьких планів щодо України, використовували всі можливі засоби включно з відкритими воєнними діями з метою повалення української державності.

З свого боку український уряд, ставлячись негативно до політики радянської влади, сприяв підтримці антибільшовицьких сил у Росії, де виникли сепаратистські антирадянські утворення, що стали на шлях самовизначення.

Визнання Україною цих державних утворень суб'єктами міжнародного права, встановлення з ними відносин, незважаючи на інколи негативне ставлення правлячих кіл у цих регіонах до української державності, було не лише виявом політичної тактики, а й розкривало стратегічні плани українського уряду. Укладення на міждержавному рівні відповідних угод між Україною і цими регіональними утвореннями підкреслювало факт розпаду єдиної російської держави, що відповідало

істотним інтересам Української Держави, яка й сама виникла внаслідок цих процесів. Визнання цих державних утворень іншими країнами світу мало б не тільки підтвердити статус незалежної України, а й стало б певною перешкодою великодержавницьким амбіціям радянської Росії, що наполягала на своєму праві бути правонаступницею колишньої єдиної Російської імперії і прагнула зберегти свій суверенітет над регіонами, які відокремились від неї.

Непевність і хисткість української дипломатії, яка не мала конкретних і реальних засобів підтримати власних державницьких домагань, посилювались відсутністю єдиної в українських політичних колах (як лівих, так і правих), що виступали за відродження української державності. Їх неспроможність позбавитись міжпартійних рахунків і чвар призвела до того, що перед лицем більшовизму вони не змогли об'єднатися за для відродження незалежної України. Подеколи українські демократичні кола своєю політикою взагалі компрометували саму ідею української державності, що призводило до послаблення загальноукраїнського руху.

Розбіжності в поглядах на державотворчі і національно-політичні процеси в обох державах, що стали природним наслідком колапсу імперії, а також розуміння перспектив їх розвитку призводили до напруженості в між Українською Державою та РСФРР. А завдяки принциповій і послідовній політиці більшовицького керівництва щодо вирішення багатьох питань українсько-російського співіснування, чимало актуальних питань національно-державного будівництва в Україні фактично не мали шанси на втілення в життя.